

RODZINA JAKO SPOSÓB BYCIA DWÓCH POKOLEŃ W ŚWIECIE ŻYCIA CODZIENNEGO

WITOLD WRZESIEŃ

ABSTRACT. Wrzesień Witold, *Rodzina jako sposób bycia dwóch pokoleń w świecie życia codziennego* (Family – the two generations in the world of everyday life). *Rodzina w czasach szybkich przemian, Roczniki Socjologii Rodziny, XIII, Poznań 2001*. Adam Mickiewicz University Press, pp. 71-80. ISBN 83-232-1172-8. ISSN 0867-2059. Text in Polish with a summary in English.

Witold Wrzesień, Instytut Socjologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza (Institute of Sociology Adam Mickiewicz University), ul. Szamarzewskiego 89, 60-568 Poznań, Polska–Poland.

Jak pisaliśmy o tym wcześniej¹, analiza życia rodzinnego może być ujmowana w kategoriach sposobu życia. Sposobu życia pojmowanego jako świadoma lub nie do końca uświadamiana strategia życiowa, manifestująca się poprzez podejmowanie, realizację i indywidualne modyfikacje różnorodnych ról społecznych, przebiegające nie zawsze w na tyle charakterystyczny sposób, aby w znaczącym stopniu odróżnić daną jednostkę czy grupę od innych. W takim rozumieniu, rodzina jako sposób życia (sposób na życie) jest jednym z wielu zestawów scenariuszy realizacji ról społecznych oferowanych jednostce przez system normatywny społeczeństwa.

Specyfika interesujących nas relacji międzypokoleniowych w rodzinie zmusza do modyfikacji powyższego stanowiska. Sposób życia traktowaliśmy do tej pory jako pojęcie paralelne do stylu życia. Podstawową różnicą był fakt, że realizowany styl życia ma moc odróżniającą jednostki i zbiorowości od siebie, natomiast sposób życia tej cechy nie posiada.

Napięcia występujące pomiędzy pokoleniami w rodzinie² powodują pojawianie się bardziej „wyrazistych”, „odróżniających” przebiegów działań, co może dopro-

¹ Pojmowanie rodziny w kategoriach sposobu życia (sposobu na życie) omówione zostało w artykule pt. *Wzory współzależności pomiędzy jednostką a rodziną* (Wrzesień, Żurek 1999). Traktowanie rodziny jako sposobu życia to jeden ze wzorów warunkujących świadome i nie w pełni uświadamiane sposoby postrzegania rodziny przez jednostki oraz system mechanizmów odpowiedzialnych za wzajemne oddziaływanie pomiędzy jednostką a rodziną.

² Rodzina jest główną sceną napięć pomiędzy pokoleniami, stanowiąc pierwszy etap dokonującej się permanentnie zmiany pokoleń. Stan napięć pomiędzy pokoleniami rozumiany jest tutaj bardzo szeroko,

wadzać do występowania wielu rzeczywistości życia rodzinnego. Na potrzeby analizy zasygnalizowanego tu zjawiska proponuję zamienić rodzinę jako sposób życia – zdefiniowany uprzednio wzór współzależności pomiędzy jednostką a rodziną – na rodzinę jako sposób bycia w świecie życia codziennego. Sądzę, że stanowisko takie daje znacznie większe możliwości interpretacyjne życia rodzinnego niż poprzednie, i to nie tylko w przypadku interesujących nas relacji międzypokoleniowych.

Rodzina jako sposób bycia w świecie życia codziennego to jednostkowe, indywidualne sposoby realizowania scenariuszy różnorodnych ról społecznych w ramach rodzinnego systemu działania, na jego granicach z innymi systemami oraz w innych systemach, w których działania wymagają pozostawienia rodziny „w tle” lub „odległej perspektywie”, a pomimo to nie pozbawiają jej wpływu na motywacje podejmowanych wyborów i nadawanie przeżyciom sensu.

Interesują nas tutaj takie sytuacje, gdzie działania jednostek w rzeczywistości życia rodzinnego stają się bardziej wyraziste, bardziej wyróżniające, co decyduje o pojawianiu się takich strategii życiowych, które odróżniają poszczególne jednostki od siebie, tworzą wewnętrzne układy i frakcje.

Sytuacja taka, często doprowadzająca do pojawiania się stanów kryzysowych w rodzinie, ma miejsce przede wszystkim w trzech przypadkach: 1) w okresach znacznej dynamizacji aktywności wewnątrzrodzinnej jednostek; 2) w okresach wzmacniania oddziaływań socjalizacyjnych; oraz 3) w okresach nasilania się oddziaływań kontrolnych.

Wszystkie wymienione tu elementy bardzo często charakteryzują relacje między pokoleniem rodziców i pokoleniem dorastających dzieci znajdujących się w fazie kształtowania tożsamości społecznej pokolenia³. W okresie tym, okresie największej pokoleniotwórczej aktywności dorastających dzieci⁴, życiowe strategie obu pokoleń,

od jawnej kontestacji świata ludzi dorosłych z jego systemem norm i wartości, poprzez wszelkie przejawy młodzieńczego kwestionowania, eksperymentowania i buntu, niezbędne w procesie kształtowania tożsamości społecznej jednostki, aż po „pokojowe współistnienie” pokoleń w rodzinie, charakteryzujące się znaczną unifikacją ich systemów aksjologiczno-normatywnych. Szerzej temat ten rozwijam gdzie indziej (Wrzesień 2000).

³ Tożsamość społeczna pokolenia to symboliczna przynależność jednostek do poszczególnych czasowych i terytorialnych (specyfika czasu i miejsca) segmentów rzeczywistości społecznej. Specyfika czasu i miejsca odpowiedzialna jest za sposoby definiowania systemów aksjologiczno-normatywnych, zestawów wzorów, wzorców, symboli, znaków i ich interpretacji, które charakteryzują poszczególne grupy wiekowe.

⁴ Zgodnie z przyjmowanymi założeniami teorii pokoleń okres ten przypada na wiek 19 – 26 lat, gdy kształtujące się poczucie pokoleniowej tożsamości może (ale wcale nie musi) doprowadzać do formowania się grup i kręgów pokoleniowych powstających na bazie wspólnych zainteresowań, przeżyć, nastawień, motywacji, postaw itp.. Należy jednak zaznaczyć, że proces ten zaczyna się znacznie wcześniej, w wieku nastoletnim (w polskim rozumieniu tego terminu, czyli 11-19 lat), okresie dystansowania się dzieci od aksjologiczno-normatywnych wpływów rodziny pochodzenia, współwystępującym ze wzmacnianiem się pozycji grup rówieśniczych w systemie grup odniesienia. Wtedy to pojawiają się silne poszukiwania, w ramach kultury młodzieżowej przybierające postać mód i fascynacji, niekiedy prowadzące do angażowania się w działalność artystyczną i subkulturową.

pokolenia rodziców i pokolenia dzieci, tak znacznie się różnią, że tworzą dwa oddzielne sposoby bycia, symbolicznie „dzielące” rzeczywistość świata codziennego w rodzinie. Tworzą dwa współwystępujące style życia⁵.

Rodzina to dominujący lub jeden z najważniejszych elementów sposobu bycia w świecie życia codziennego przede wszystkim dla osób dorosłych posiadających własne rodziny prokreacji. Nas interesuje tu określona faza w cyklu życia rodziny – faza kulturowego i społecznego usamodzielniania się dzieci, połączona z kształtowaniem tożsamości społecznej pokolenia czy bliskiej generacji⁶.

I tak, u osób młodych, kształtujących dopiero swoją społeczną tożsamość, zmienia się ich perspektywa postrzegania rodziny. Ze względu na zwiększenie aktywności w ramach grup rówieśniczych, rodzina pozostaje niejako w tle (IV wzór współzależności pomiędzy jednostką a rodziną – rodzina jako zaplecze jednostki – głównie jako „punkt w przestrzeni” (zob. Wrzesień, Żurek 1999)), stanowiąc nadal istotną grupę odniesienia (pozytywny i negatywny układ odniesienia), zdolną do modyfikowania procesu kształtowania tożsamości społecznej zarówno w skali indywidualnej (jednostka), jak i globalnej (pokolenie).

U osób starszych natomiast obserwujemy konsolidację, umocnienie i usztywnienie perspektywy postrzegania rodziny, często stanowiące reakcję na nową ocenę świata życia rodzinnego przez dorastające dzieci. „Usuwane z pamięci”, „wymazywane” z tożsamości społecznej pokolenia rodziców zostają te normy, wartości i wzory zachowań, które odpowiedzialne były w przeszłości (młodość) za dystansowanie się od powszechnie aprobowanych wzorców życia rodzinnego. „Zapominane” (wypierane ze świadomości) są też podejmowane w młodości próby kształtowania własnych, alternatywnych wobec pokolenia rodziców norm, wartości i wzorów zachowań. W konsekwencji, w obydwu pokoleniach zmieniają się sposoby definiowania rzeczywistości świata codziennego.

Świat życia codziennego, „świat rozciągający się nieskończenie – z punktu widzenia aktora społecznego – w czasie i przestrzeni, nie jest jako taki obiektem doświadczenia jednostek ludzkich. Horyzont ich przeżyć wyznaczają bieżące zainteresowania, co sprawia, iż uwaga aktorów społecznych skupia się na tych wycinkach rzeczywistości społeczno-kulturowej, które leżą w czasoprzestrzennie i socjobiograficznie zdeterminowanym zasięgu” (Manterys 1997: 15).

Kształtująca się lub ukształtowana już uprzednio tożsamość społeczna pokolenia symbolicznie umiejscawia poszczególne grupy i kręgi pokoleniowe w czasoprzestrzeni. Tworzy „własne” światy, stanowiące punkty odniesienia, uaktywniające zespoły norm i wartości w przypadkach nasilania się napięć pomiędzy pokoleniami.

⁵ Przyjmuję tutaj definicję stylu życia A. Sicińskiego, który pisał, że „styl życia to zespół codziennych zachowań specyficznych dla danej zbiorowości lub jednostki; to charakterystyczny „sposób bycia” odróżniający daną zbiorowość od innych; to bardziej lub mniej świadomie przyjmowana strategia życia” (Siciński 1988: 11).

⁶ Bliskie generacje to zbiorowości o cechach grup rówieśniczych, odpowiedzialne za płynność procesu wymiany pokoleń, zbiorowości o maksymalnym przedziale wieku zamykającym się w granicach 5-8 lat. Szerzej temat ten omawiam gdzie indziej (zob. Wrzesień 1998, Wrzesień 1999).

Aktorzy społeczni nie odnoszą się „do świata *in toto*, ale poprzez swoiste konstrukcje odsłaniające partykularne aspekty *Lebenswelt*, wyposażone w sens (znaczenie) i wyodrębnione – w postaci względnie oddzielonych i niezależnych od siebie quasi-całostek (...)” (ibidem). W okresach nasilania się napięć pomiędzy pokoleniami dochodzi w rodzinie do pojawiania się wewnętrznego podziału w ramach rzeczywistości świata życia codziennego. Koegzystujące w rodzinie dwa pokolenia: pokolenie rodziców i pokolenie dorastających dzieci, tworzą dwa własne subświaty życia codziennego. Subświaty te nie są jednak efektem przejścia od rzeczywistości podstawowej (*Lebenswelt*) do innych rzeczywistości, ale raczej stanowią wewnętrzne „zawieszenie wiary w określone warstwy rzeczywistości życia codziennego” (Schutz 1945: 554) drugiego pokolenia.

Świat społeczny różnych pokoleń w mniejszym lub większym stopniu różni się kręgami zainteresowań jednostek konstytuujących grupy i kręgi pokoleniowe⁷. Sfery najbliższe, w których koncentruje się ich aktywność, na co dzień są obszarami identyfikacji podstawowych interesów pokoleń, stanowiących przedmiot międzypokoleniowych negocjacji. Wzajemne zrozumienie (lub brak zrozumienia) pomiędzy pokoleniami jest efektem „międzyjunktowego podobieństwa (lub braku podobieństwa [przyp. W.W.]) definicji sytuacji społecznych” (Karłowski 1996: 93).

W świecie życia codziennego w rodzinie obserwujemy tworzenie wspólnoty definicyjnej przez działające jednostki, permanentnie podejmujące wysiłek negocjacyjny (por. Zimmermann i Pollner 1989). Wysiłek ten dotyczy wszystkich sytuacji interakcyjnych i często umyka świadomości jednostek. W przypadku interesujących nas relacji międzypokoleniowych w rodzinie wysiłki negocjacyjne uaktywniają się wówczas, gdy działania przedstawicieli dwóch pokoleń, pokolenia rodziców i pokolenia dorastających dzieci zaczynają ze sobą kolidować, na skutek przyjmowania różnych interpretacji sytuacji. W zależności od dominującego typu napięć pomiędzy pokoleniami w rodzinie, obserwować możemy bardziej (kooperacja, antagonizacja), lub mniej (asymilacja, koegzystencja⁸) świadome podejmowanie zasygnalizowanych tu oddziaływań negocjacyjnych.

Jak zaznaczyliśmy to wyżej, pokolenia rodziców i dorastających dzieci, różniąc się sposobami definiowania sytuacji oraz sposobami realizacji scenariuszy różnorodnych ról społecznych, tworzą dwa równoległe subświaty życia codziennego w rodzinie, w których podtrzymują swoje wersje rzeczywistości subiektywnej⁹.

⁷ Jest to adaptacja koncepcji kręgów zainteresowania jako elementów struktury świata społecznego A. Schutza (Schutz 1984).

⁸ Typologię napięć pomiędzy pokoleniami omawiam gdzie indziej (Wrzesień 2000).

⁹ Sytuacja taka dotyczy rodzin z dziećmi wkraczającymi w fazę wstępną kształtowania tożsamości społecznej bliskich generacji około 15 – 19 roku życia (tzw. faza buntu, faza kształtowania tożsamości społecznej jednostki, faza dominacji grupy rówieśniczej w procesie socjalizacji etc.) – okres najsilniejszych napięć pomiędzy pokoleniami w rodzinie, oraz rodzin z dziećmi w wieku 19 – 26 lat, we wspomnianej już wcześniej fazie największej, kreatywnej aktywności pokoleniotwórczej. Łącznie jest to faza kulturowego, społecznego, a niekiedy też materialnego usamodzielniania się dzieci.

Proces ten dotyczy¹⁰:

1. Nadawania oraz interpretacji sensu przeżyć. Obserwujemy tutaj pojawianie się różnic w definiowaniu tych samych sytuacji przez przedstawicieli dwóch pokoleń. Mówiąc bardziej precyzyjnie, są to różnice pomiędzy subiektywnym sensem działających jednostek a sensem przypisywanym im w interpretacji przez przedstawicieli drugiego pokolenia. Pojawia się tutaj konieczność weryfikacji swoich interpretacji i ich konfrontacja z samointerpretacją drugiego pokolenia. Stanowi to podstawę wzajemnego zrozumienia pomiędzy pokoleniami, osiąganą poprzez wzajemną komunikację (Krasnodębski 1985:70).

2. Zachowań. Odnotowujemy tu występowanie różnicujących normatywnych oraz aksjologicznych regulatorów zachowań, odpowiedzialnych za preferencje realizowanych wzorów zachowań. Są to różnice w preferencyjnym doborze scenariuszy pełnionych ról społecznych przez przedstawicieli obu pokoleń: od roli kluczowej w ogóle, poprzez rolę kluczową dla życia rodzinnego, role nieformalne, poboczne i periferyjne, łącznie konstytuujące różnorodne zespoły ról działających jednostek¹¹.

3. Działań, ich projektów i wytworów. Obserwujemy tu pojawianie się różnic w postrzeganiu przyszłości, czyli w projektowaniu zachowań (działań). Są to różnice dotyczące refleksji zwróconej ku przyszłości, perspektywnej analizie własnych przeżyć, a stanowiące konsekwencję zajmowania innych pozycji w cyklu życia.

4. Motywów, a bardziej precyzyjnie mówiąc, braku „splatania się wzajemnych oczekiwań przyszłych zachowań oraz motywów”¹² (ibidem) przedstawicieli dwóch pokoleń w rodzinie, będące konsekwencją globalnie odmiennych (specyfika czasu i miejsca), chociaż na płaszczyźnie życia rodzinnego wspólnych, biografii.

5. Stosunków społecznych i pojawiających się tu różnic w ocenie oddziaływań wzajemnych; oraz

6. Wzajemnego rozumienia przeżyć, a ściślej sytuacji współwystępowania dwóch zjawisk: kłopotów interpretacyjnych, zakłóceń w rozumieniu oraz braku uczestnictwa w interakcjach. Obydwa zjawiska są ze sobą ściśle powiązane. Im mniejszy udział przedstawicieli dwóch pokoleń w interakcjach, tym większy dystans do zachowań i interakcji, które pragnie się zrozumieć. Maleje zatem szansa właściwej interpretacji, to jest zgodnej z samointerpretacją działających przedstawicieli drugiego pokolenia (ibidem).

W konsekwencji występowania dwóch subświatów życia codziennego, w rodzinie dochodzi do pojawiania się złożonego systemu wzajemnych oddziaływań, syste-

¹⁰ Wszystkie wymienione tu elementy są częściami składowymi teorii działań, stanowiącej jedną z głównych podstaw teoretyczno-metodologicznych mojej pracy badawczej.

¹¹ Element ten zostanie szerzej omówiony w dalszej części opracowania.

¹² Z. Krasnodębski tak analizuje tę myśl A Schutza (Schutz 1974: 32): „Aby oddziałać na drugiego człowieka swoim zachowaniem (na przykład aktem słownym – prośbą) muszę zakładać, że moja intencja (motyw „żeby”, w którym wyraża się cel mojego działania) stanie się powodem (motywem „ponieważ”) oczekiwanego działania partnera. Gdy kogoś o coś proszę, oczekuję, że moja prośba stanie się powodem jej spełnienia. Takie nastawienie jest wzajemne i dzięki niemu dochodzi do zharmonizowania interpretacji partnerów” (Krasnodębski 1985: 70).

mu napięć pomiędzy pokoleniami. Napięcia pomiędzy pokoleniami stymulują wymianę treści charakteryzujących tożsamość społeczną pokoleń, wzbogacają procedury podtrzymywania rzeczywistości subiektywnej oraz stanowią odzwierciedlenie relacji międzypokoleniowych w skali makro.

Jednym z ważniejszych elementów systemu napięć pomiędzy pokoleniami w rodzinie jest konfrontacja efektów realizacji scenariuszy różnorodnych ról społecznych. Do najistotniejszych efektów pełnienia ról społecznych zaliczamy wzmacnianie podtrzymywania rzeczywistości subiektywnej oraz współdefiniowanie segmentów tożsamości społecznej działających jednostek. Ważne stają się tutaj trzy równoległe procesy: 1) proces kształtowania i modyfikacji tożsamości społecznej jednostek, 2) analogiczny proces modyfikacji i kształtowania tożsamości społecznej młodego pokolenia oraz 3) proces wzmacniania pozostałości tożsamości społecznej pokolenia rodziców w postaci konsekwencji, takich jak: opinie, postawy, oczekiwania czy zmiany gradacji preferencji w ramach uznawanego systemu wartości itp. Interesująca nas tu konfrontacja efektów realizacji scenariuszy pełnionych ról społecznych przez przedstawicieli dwóch pokoleń wpływa modyfikująco na jakość życia rodzinnego¹³.

Analizując charakter zasygnalizowanego tutaj związku, skupić należy się przede wszystkim na procesie konfrontacji zachodzącym pomiędzy dwoma pokoleniami, a więc na procesie porównywania, interpretowania, typizowania, rozumienia, ale także wzajemnego modyfikowania czy manipulowania scenariuszami pełnionych ról. Konfrontacja ta jest świadomą lub nie zawsze uświadamianą interpretacją i definiowaniem sytuacji współwystępowania dwóch subświatów życia codziennego w rodzinie w celu: 1) antycypacji oczekiwań partnerów wobec własnych zachowań i odpowiedniej typizacji samych siebie oraz 2) podtrzymywania istniejącego status quo całego układu w danej fazie cyklu życia rodziny.

Konfrontacja efektów realizacji scenariuszy pełnionych ról społecznych jest konfrontacją *courses of actions* – przebiegów działań, a także ich skutków, zarówno dla działających jednostek, jak i dla całego układu – rodziny. Konfrontacja przebiegów działań i ich skutków w świecie życia codziennego w rodzinie jest procesem złożonym, na który składa się realizacja wielu scenariuszy różnorodnych ról społecznych z kilku płaszczyzn aktywności społecznej jednostek.

Wyróżniamy tu trzy typy scenariuszy:

1. Scenariusze sposobu życia w ogóle, sposobu bycia w świecie. Nie sposób wszystkich ich wymieniść. Scenariusze te zmieniają się wraz z wiekiem (fazą cyklu życia) i aktywnością jednostki. Nas interesują tu przede wszystkim realizacje scenariuszy ról zgodnych z oczekiwaniami systemu aksjologiczno-normatywnego w sen-

¹³ Jakość życia rodzinnego – w przypadku interesującej nas tutaj rzeczywistości badawczej – to poziom satysfakcji jednostek z zaspokajanych potrzeb w świecie życia codziennego, stanowiący konsekwencję konfrontacji dwóch subświatów, dwóch rzeczywistości subiektywnych. Do potrzeb tych zaliczamy: potrzebę bezpieczeństwa, potrzebę samorealizacji i potrzebę samoakceptacji, potrzebę komfortu psychicznego oraz potrzebę akceptacji i potrzebę uznania.

sie globalnym (całe społeczeństwo) oraz indywidualnym (konkretna rodzina). Ponadto istotne są też modyfikacje pełnienia ról rodzinnych i pozarodzinnych, ważnych dla życia rodzinnego, stanowiące konsekwencje ukształtowanej tożsamości społecznej pokolenia.

2. Scenariusze życia rodzinnego: scenariusz tradycyjny, scenariusz konformistycznego starzenia się, scenariusz instrumentalny (orientacja egoistyczna) i scenariusz instrumentalny (orientacja konformistyczna)¹⁴.

3. Scenariusze pełnienia roli przedstawiciela własnego pokolenia¹⁵, czyli scenariusze stylu życia młodzieży definiującej swoją pokoleniową tożsamość. Scenariusze, jak dowodzą przeprowadzone badania¹⁶, nieznacznie, ale jednak różniące się w poszczególnych bliskich generacjach Pokolenia Końca Wieku¹⁷.

Podjęcie i pełnienie roli przedstawiciela własnego pokolenia najczęściej stanowi konsekwencję modyfikacji zespołu oczekiwań systemu normatywnego wobec ról związanych z fazą młodości. Modyfikacji opierających się na połączeniu w różnorodnych proporcjach negacji, manipulacji i kreacji roli oraz dopasowywaniu tego zespołu oczekiwań do najkorzystniejszej, z własnej perspektywy, konstrukcji koncepcji roli. Pełnienie roli przedstawiciela własnego pokolenia jest zatem przede wszystkim efektem odpowiedzi na własne oczekiwania w stosunku do samego siebie, będące elementem permanentnego procesu interpretacji i definiowania sytuacji.

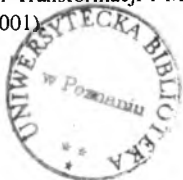
Podjęcie i pełnienie roli przedstawiciela własnego pokolenia to proces przebiegający równolegle z cyklem życia jednostki. Ma on swoją dynamikę i najmocniej zaznacza swoją obecność w fazie kształtowania tożsamości społecznej bliskich generacji, czyli w okresie mniej więcej pomiędzy 19 a 26 rokiem życia. Zjawisko to nie dotyczy jednak wszystkich. Należy tutaj zgodzić się ze zdaniem J. Garewicza, iż „pokoleniowość się przydarza, że nie każdy jest członkiem pokolenia” (Garewicz 1983: 77). Nie każdy zatem podejmuje rolę przedstawiciela własnego pokolenia. Dzieje się tak dlatego, że w niektórych okresach trudno w ogóle mó-

¹⁴ Szczegółowe omówienie wymienionych tu typów scenariuszy życia rodzinnego zaprezentowane zostało gdzie indziej (zob. Wrzesień, Żurek 1999).

¹⁵ Rola przedstawiciela własnego pokolenia to de facto zespół ról, w pełnieniu którego zawiera się zbiór cech identyfikacyjnych młodzieży danego miejsca i czasu. To rola, której modyfikacje podejmowania i pełnienia decydują o wyrazistości grup i kręgów pokoleniowych oraz są współodpowiedzialne za specyfikę tworzenia tożsamości społecznej pokolenia.

¹⁶ Badania różnych kategorii wiekowych młodzieży i ich środowiska rodzinnego zrealizowane zostały przez autora w latach 1991-94 i 1997-2000. Miały one charakter badań powtórzeniowych, a przeprowadzono je w trzech etapach: a) w pierwszym etapie badaniami obejmowano dobraną losowo próbę 400-600 uczniów szkół średnich i studentów, b) w drugim etapie – dobraną celowo próbę 400 rodzin, z których pochodzili najbardziej interesujący nas, ze względu na postawione pytania badawcze, uczniowie i studenci poddani badaniami w pierwszym etapie, c) w trzecim etapie badaniami obejmowano dobraną celowo próbę od 50-100 rodzin o cechach kontrastowych.

¹⁷ Pokolenie Końca Wieku to osoby urodzone mniej więcej w latach 1964-82, to szersza zbiorowość, krąg społeczny, w ramach którego funkcjonuje wiele grup pokoleniowych. Zaliczamy do nich trzy bliskie generacje: Pokolenie '89, Dzieci Transformacji i Maruderów Końca Wieku. Szerzej temat ten omawiam gdzie indziej (por. Wrzesień 2001).

wić o konstytuowaniu się pokolenia, a ponadto zawsze istnieje taka grupa osób, dla których wspólne położenie pokoleniowe nie wywołuje zmian charakterystycznych dla formowania się jednostki pokoleniowej. Innymi słowy, jednostki te żyją jakby „obok” swojego czasu, pomimo uczestnictwa w tej samej obiektywnej rzeczywistości społecznej.

Rozszerzając nieco zaprezentowane przez J. Garewicza stanowisko, z interesującą nas kategorii osób podejmujących pełnienie roli przedstawiciela własnego pokolenia wyłączamy uwsteczniających konserwatystów¹⁸ oraz osoby powielające powszechnie akceptowany scenariusz nie w pełni uświadamianego konformizmu wobec oczekiwań systemu normatywnego społeczeństwa: scenariusz „bezrefleksyjno – przypadkowo – tradycyjnej drogi życiowej”. Scenariusz realizowany w trybie bezwarunkowym, bez buntu, bez znaczących prób innowacji. Przebieg każdego etapu jest tutaj jakby z góry zaplanowany czy przesądzony, chociaż często rządzi nim przypadek. Scenariusz osób, dla których pokoleniowe przeżycie, położenie pokoleniowe, wspólnota pokoleniowa, jedność pokoleniowa czy światopogląd zbiorowy, zawsze stanowią jedynie odległe tło konsekwentnie plagiowanego systemu wzorów zachowań, bardziej szlachetnie nazywanego niekiedy tradycją życia rodzinnego.

W przeciwieństwie do wymienionych powyżej, nas interesują innowatorzy oraz ich naśladowcy, wprowadzający cechy identyfikacyjne nowych bliskich generacji i pokoleń w rzeczywistości życia codziennego. Są to osoby podejmujące rolę przedstawiciela własnego pokolenia, przez co odpowiedzialne za formowanie tożsamości społecznej pokolenia. Jednostki, dla których taka forma podejmowania działań, często połączona z silną identyfikacją emocjonalną, procentuje w przyszłości przyjmowanymi postawami oraz preferencjami podejmowanych wyborów w ramach różnorodnych systemów aksjologiczno-normatywnych.

W przypadku interesującego nas Pokolenia Końca Wieku przeprowadzone badania pozwoliły na wyselekcjonowanie trzech typów realizacji roli przedstawiciela własnego pokolenia¹⁹.

Pierwszy to scenariusz prospektywny. Obserwujemy tutaj dominację kapitału kulturowego, zarówno już posiadanego, jak i zdobywanego. Dominacja ta zaznacza się zarówno w sferze aksjologiczno-normatywnej, jak i w wyborze realizowanych wzorów zachowań. Wartością stymulującą podejmowane działania staje się nowoczesność pojmowana jako tendencja do przejmowania – definiowanych jako nowe –

¹⁸ Uwsteczniający konserwatyści to jednostki nie przeżywające wyraźnej fazy buntu wobec starszego pokolenia (głównie wobec rodziców), wykazujące skłonności do przejmowania systemów aksjologiczno-normatywnych, systemów wzorów zachowań, scenariuszy podejmowania i pełnienia poszczególnych ról społecznych od starszych bliskich generacji i pokoleń. Natomiast osoby przeżywające fazę buntu manifestującą się nasileniem napięć w relacjach międzypokoleniowych, to potencjalni innowatorzy tworzący nowe bliskie generacje i pokolenia, częściej odpowiedzialni za manifestacje postaw innowacyjnych i wprowadzanie innowacji w systemie społecznym (zob. Wrzesień 2000).

¹⁹ Zamieszczone tu typy realizacji roli przedstawiciela własnego pokolenia należy traktować w kategoriach konstruktów o cechach typów idealnych oraz hipotez, stanowiących element weryfikowanej w toku realizowanych obecnie badań teorii empirycznej.

norm i wzorów zachowań w sferze pracy – kariery, w czasie wolnym i sferze mody. Jednocześnie scenariusz ten charakteryzuje umiar i kalkulacyjny stosunek do otaczającej rzeczywistości, połączony z umiejętnością panowania nad „emocjami fazy młodości”. Działania jednostek są próbą maksymalnego wykorzystywania nadarżających się możliwości. Obserwujemy tu łączenie typu afirmacyjno-optimistycznego z elementami typu hedonistyczno-dekadentckiego w ocenach własnego pokolenia²⁰.

Drugim wyszczególnionym typem realizacji roli przedstawiciela własnego pokolenia jest scenariusz kontestacyjny. Swoją nazwę zawdzięcza on dość silnym tendencjom do poszukiwań w świecie kultury młodzieżowej. Poszukiwania te jednak ogniskują się wyłącznie w sferze mody i czasu wolnego, co wręcz paradoksalnie współtowarzyszy przeważnie bardzo nieporadnym próbom realizacji obowiązujących wzorów kariery, zarówno w sferze pracy, jak i życia rodzinnego. Scenariusz ten charakteryzują silne napięcia w relacjach z pokoleniem rodziców, ze skłonnościami do antagonizacji. Obserwujemy tutaj znaczne „trudności” socjalizacyjne, manifestujące się problemami przystosowawczymi i skłonnościami do zachowań eskapistycznych. Typ ten charakteryzuje się dominacją „życia chwilą”, a zagospodarowywanie czasu wolnego zajmuje wyższą pozycję w rankingu preferencji niż inwestycje w przyszłość.

Ostatnim typem realizacji roli przedstawiciela własnego pokolenia jest scenariusz refleksyjny. Obserwujemy tutaj sukcesywną dominację „refleksyjnego zwalniania” przebiegu cyklu życia. Wartością staje się maksymalne wykorzystanie czasu, pozbawione jednak nadmiernego pośpiechu. Cechą charakterystyczną jest tu specyficzne przesuwanie w czasie podejmowania ważnych życiowych decyzji, połączone z retrospektywną i prospektywną analizą sensu podejmowanych działań. Gromadzenie własnego kapitału kulturowego odbywa się tutaj nie za wszelką cenę, co łączy się z umiejętnością podejmowania niekiedy nawet kontrowersyjnie ocenianych, ale za to własnych decyzji w sferze pracy – kariery. Scenariusz ten charakteryzuje się selektywnym czerpaniem wzorów z tradycji kultury młodzieżowej. To scenariusz w którym perspektywa przyszłego dorosłego życia stanowi ważny punkt odniesienia. Jednakże jest ona specyficznie modyfikowana w sferze motywacji podejmowanych działań – „należyć tak żyć, aby za wcześniej się nie zestarzeć”.

LITERATURA

- Garewicz J. (1983), *Pokolenie jako kategoria socjofilozoficzna*, „Studia Socjologiczne” nr 1
Karłowksi M. (1996), *Metody i wizje. O źródłach różnic między niektórymi stanowiskami socjologicznymi*, „Studia Socjologiczne” nr 2
Krasnodębski Z. (1985), *Próba fenomenologicznego uzasadniania socjologii rozumiejącej: Alfred Schutz*, „Kultura i Społeczeństwo” nr 1
Manterys A. (1997), *Wielość rzeczywistości w teoriach socjologicznych*, Warszawa, PWN

²⁰ Typologia ocen własnego pokolenia (por. Wrzesień 1999).

- Schutz A. (1945), *On Multiple Realities*, PPR Vol. 4
- Schutz A. (1974), *Der sinnhafte Aufbau der sozialen Welt*, Frankfurt a. M.
- Schutz A. (1984), *Potoczna i naukowa interpretacja ludzkiego działania*, w: Mokrzycki E., (wyb.), *Kryzys i schizma*, Warszawa, PWN
- Siciński A. (red. – 1988), *Style życia w miastach polskich*, Wrocław
- Wrzesień W. (1998), *Wybrane problemy międzypokoleniowej transmisji kultury młodzieżowej*, „Roczniki Socjologii Rodziny”, tom X, Poznań
- Wrzesień W. (1999), *Autoocena cech identyfikacyjnych młodzieży a transmisja kulturowa w rodzinie*, w: Machel H., Wszoborowski K., (red.), *Psychospołeczne uwarunkowania zjawisk dewiacyjnych wśród młodzieży w okresie transformacji ustrojowej w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk
- Wrzesień W., Żurek A. (1999), *Wzory współzależności pomiędzy jednostką a rodziną*, „Roczniki Socjologii Rodziny”, tom XI, Poznań
- Wrzesień W. (2000), *Relacje międzypokoleniowe a rodzina*, „Roczniki Socjologii Rodziny”, Tom XII, Poznań
- Wrzesień W. (2001), *Jakość życia a pokolenie*, w: Wachowiak A., Wejnert B., *Jak żyć? Wybrane problemy jakości życia*, Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań
- Wrzesień W. (2001), *Napięcia pomiędzy pokoleniami w rodzinach bliskich generacji Pokolenia Końca Wieku*, w: Tyska Z., *Współczesne rodziny Polskie – ich stan i kierunek przemian*
- Zimmermann D. H., Pollner M. (1989), *Świat codzienny jako zjawisko*, w: Z. Krasnodębski (wyb.), *Fenomenologia i socjologia*, Warszawa, PWN

FAMILY – THE TWO GENERATIONS IN THE WORLD OF EVERYDAY LIFE

Summary

Social world of the two generations differs from each other by the configuration of the circles of interest. Central circles, circles of everyday life activity, are the areas of identification of the crucial generation interests, which are the matter of the intergenerational negotiation. Mutual understanding between the generations in the family, is the effect of the similarity of the social situation definitions.

In this article we take family as a way of living in the world of everyday life. We examine the situation, when parents and growing up children, constitute their own ways of living, their own styles of life, which is typical for the stage of the forming of generation identity of the youth.

In this phase of the course of the family life, due to the increasing tensions between generations, we observe creation of more or less separate realities within the family. Thus, we analyse the main factors of the creation of the two parallel sub-worlds of everyday life in the family, emphasising the confrontation of the effects of the realisation of different social role scenarios.